

Джиргэлин хаалгъар

(ОЧЕРК)

Цасн орад хаалсын, балыгта, будта, бүтнэгү бэр. Дее-рнъ асхлад, хур уурмг умшар чиниглэд орад баав.

Көдлмшин цаг чилэд, збвэр болдж олв, болв тосхлтин бригадин модна урч, десятник болн бригадир гурви, цаарандан бригадин көдлмш ягъж кегдэж кфпдгхия тускар күүндэ бээлж, конторктан збвэр удан сууцхаачк.

Элст балгысна хойргч номерт тосхлтин управленэ, Болдырев Александрин толгъалджах бригад комсомольск-багычудин гидж нерэдгднэ. Болв эн бригад нег оячта: багычуд дунд, багы урч — д ж и р н х о й р т а Эрднин Лидж бвгн көдлнэ.

Эн урчин көдлмшнъ йир үзмдجتэ, бийнъ сән дамшлтэ. Тегэд чигн, энүндэ багы тосхачир эврәннъ көдлмшин тускар ю болвчн збвчлцхәнэ.

Наснанн кирд, ода бийнъ гингн, шулун-шудрмг Лидж бвгн, куч-көлснэ болн джиргэлин бичн зургъан джилин тууджта.

Зүүдн болал мартгдэд бээсн, давж олсн урл джилмүдиг Лидж зэридэн тодлврчн гаргэдж, багычудиг сонъм-сулна...

1896 джилд, Долбанск района Удруш гидг селэнд, угатэ

Улашан Эрднин булд, ах-дур гурвна заагт, Лидж көвүн төрсмн. Харагъгү, угатэ Эрднин булд тер цагт гегән-герлин болн сургүль-эрдмин туск уханас нег чигн мискл уга бээсмн.

Хагырн ээмиг бүткк, олс-сн гесиг цагхх, гем-зовлнъ-гас ягъж гетлх—мел эн тоог тоолврмуд Эрднин булд кучр төрмүд билэ.

Тегэд чигн Эрднин Лидж, халыгн нег сургүль уга урн, тер цагт халыгуд олар көдлдж, Илж көвчн Оранжевейн загъсна салт арвн зургътагысна авн эврәннъ куч-көлснэ хаалгъан эклв.

Хаана йосна цагт Арэсн көдлмшч, крестьян амтс, тедн дотр халыг амтн, кучр зовлнъд даджргдэж йовсн учрар, Лидж эрг бичкнэсн авн яльч йовв. Тер учрар, 1912 джил Лиджин джиргэлин түрүн эклдж ишксн ишкдлнъ болдж тоолгднэ.

Салгудэр кесч джилд харчуд заагт көдлгн, ямаран күнд бээлд тедн бээлгыг үзлгн, теднлэ хамдан гашута зовлнъгн нег агагъс залгж йовалгн... Иим-ним уха-нас билрлж мартгдшго, кучр зовлнъ-тургүгн тодлврмуд Лидж эврәннъ джиргэлин цаарандк хаалгыг ямаран кевэр залхиг йилгэдж, заадж бвг.

Эрднин Лидж эврәннъ уурмүд-тэггән хойргч Донской кавалерийск полк ирлж церглв. 1922 джил куртл, гурви джилнъ эргид, гражданск пайдн орлцад, дотр-дундин кортсиг цокдж хамхлцад, дән төгсклэ хэрдж ирв.

Ирчкэд, декад Орнжерейн загъсна салтан эклэд көдлв. Ода эврәннъ Советин орн-нутган аль-халхарнъ болвчн батлх төр тавгдв. Эн ик гидг тинртэ алдр төрмүдиг кучкэ джиснд, Эрднин Лидж гол зуркярн болн куча-чидлэрн, чидлэн арвлго, йоста гилг советск патриот болдж орл-длж йовсн.

Эврәннъ куч-көлснэ амтиг, Көк тенгснн көвэд бээлж загъсна салгудт, түрүн болжч медсн, загъсч Лиджд Оранжевейн салт, туунэ хбн—Волго-Каспийск трест, суу-днъ—Алмгосрыбтрест—э дн дугтгай энүнд хойргч гернъ болдж тоолгдэд, Илж гол Көк тенгс хойр эврәннъ эн-тр аамгнъ, бийнъ цуг куч-көлсчнрлэ хамдан уулдасн ог-нутгн болдж шиньгрв.

Алдж Октябрьск социали-стическ революцид динлвр-мүдиг харслгүнд эврәннъ ам-ри орлцад, полкин эньгр уур-мүд Корсиков Саньгджи На-датович, Натыров Яков эн-лэ хамдан, Кануков Харти Бадиевич, Шапшукон Максим Дмитриевич эннэ гардлгъта, куч-көлсчнрин йос токталгүнд орлцсн Эрднин Лиджд халч-тин бргмдгтэгвэр көдлмштгән зугкхас оньгдан ухан орсн уга.

Ингэд, эврәннъ унн-седклэрн Төрскнәнн төлэ зүткэд, цуг джиргэлин булгнъ—куч-көлсн, көдлмш гидж тоолэд, көдлм-шэс хбзгъл уга, джилэс джил давтл, нег чигн тасртган уга-гыр, загъсна халхар Лидж шундггагыр көдлдж йовв.

Цуг советск эгл амтстэ адл, бир-бргн советск бул дотран, Төрскнәнн килмжэр, аму-днъгта сээкн джиргэляр гер-булэн эн тегкв.

Советин йосн сургүль-эрд-мин уудиг угатэ амтсн ур-дудт сексн учрар, Лидж эвр-әннъ урлүдгән тус-туск сур-гүль-медрт бгч чады.

1941 джил эн дүрклсн көдлмш алач-мэхч немшин анан фашистирин дэврлгэр эвдгдв. Орн-нутгн газрар деермч ань-фашистир киртэ тавгарн ишкэж, балгэсд, се-лдиг хамхлдж, таралж йов-хнъ—энүнд цань уга гүн гу-нд болв. Лиджин бйэрнэ ода—Төрскән харсч Алдр дәннэ окопс болв. 1942 джилэс авн 1943 джилн сүл куртл, кус-дундур жилин эргид, эн дй-нд орлцв. Эн саамд Лидж Сталинградск күчтэ дйэнд йовсн.

Эрднин Лидж зуг хойр дй-нн ветеран бнш. 1944 джилэс авн Красноярск крайд лес-промхозмүдт урч болдж кө-длв. 1948 джилэс авн Тюмень балгысна электростанцад, бн-грсн джилн зун куртл тас-лвр уга учрар көдлв.

Джиргэлин булгысн йов-лд насн алыагыр, ягъж бийднэ ирсиг Лидж нам мед-сн уга. Эврәннъ насна кир-пйэлл тооллц уга гүджрлэ, көдлэд йовсндан, Тюмень балгысна электростанцас, кес-сг дэдж үнтэ белгүдэр мб-рлгдв.

Лидж куч-көлснэ ветеран, көдлмшин збргм нурлгч. Ха-лымг таньгъч хяру тогснэ делснэ зынъг соньссн Лидж, тоглуран геев. Таньгъчдан курч, алык нег көдлмшгн, ямарантн тосхлтин орлдж. дбнъгән кургх ухан энүнд амрл бгсн уга.

* * *

1957 джилн иючин эклцэр Элстн 2-ч номертэ тосхлтин управленэч медэгтэр, збвин ургыгта, халкэд тав курсн дунгъта наста куунд, хяру ир-дэж халыг будмүл бйэх гермүд тосхлгына бригад даа-лгыкар седцхав.

Ода би дорас бсдж йөзк ма-дн дүүвр, збргм багычудан дөхад, теднэс сув-сөлвг ав-нав" гисн ухагырн Бол-дырев Александрин толгъал-джах багычудин бригадт эн орлж көдлв. Эн тав курсн дунгъта бнш—джирн негтэ б-гн, көвүндэн—эцкн, ачирган —бвнъ болсн, Эрднин Лидж көгшэ билэ.

Огырсн зунас авн эн багы-чудн бнчгагт көдлджнэ. Эв-рәннэ хамдан көдлджэх багы-часта тосхачирган, ода Лидж бийнъ селвгн дбнъгән кург-нэ. Селвгсн угатэ, кергтэ, цаг-цагта.

1957 джилд бригадин тосх-сн хойр миньгъч кватрати метр бээлг бйэрнд, эн күндтэ тосхачин куч-көлсн бас орв. Энүнэ көдлмшн диг-дарата, көдлмшинн чинрмь бддэн, бийнъ көдлмштгән дамг, гав-шун, күцц. Ганцкн эврәннъ көдлмшч эн кегъд бйэхш. Ода эн көгшэ урна көдлмшт хойр баахн урчудис бас ласк-джана. Эн хойрн—Цикалов Николай болн Зундур Федор—эврәннъ „багшан“ ик гил-гэр тааслдж, урна мелрлгг кө-гшгъяс даслдж, ода суулин 3-ч сардан сурджацхана.

Амтнэс ард үлддж, көдлмш-тэн оцлдн гидг юм Лидж йир медхш. Тегэд чигн производ-ственн зурагыан сар болгн 170—180 проценг кургдж кү-цәнэ.

—Мана көгшэ (тингдж бри-гадт Лиджиг кундлцхәнэ) ма-днл йир үнтэ кун, тосхлтд йоста кергтэ специалист, юн-гэд гихл, мадд сув-сөлв-гән кургсн деерн, модна ур-нас талдан, беш тавдг, чоту-на көдлмшиг йилгән сән ме-днэ,—гидж десятник Манджи-ев Константин болн бригадир Болдырев Александр эдн, тос-хачиргъгән эн бвгэр бахмдж кедж келцхәнэ.

Ода Лидж эврәннъ бнн ик төр тавсн бйэнэ. Эннъ—соци-алистическ дорлдәннэ тугнн чин-риг падрулж, бий деерн ав-сн негдгч кватралин даалгъ-рэн, нарт делкән куукд ул-син бэр—маргин 8 куртл ку-цэхэр седлжэх зүтклагн.

Лидж йир сән бээхтэ бйэд-лд бйэнэ. Бийннъ сардан авдг мбнъгн 800—900 арслнъ бо-лна. Көвүнэ Бадм-Гарэ „Рос-совхозтрансд“ шоферр көдл-нэ, дэкад токарь специаль-ността. Бернъ Полина магазинд хуллач болдж көдлнэ. Эн брк-бул йир ницнъгү, таар-та, көдлмшт дурта.

Партин болн правительст-вин мана таньгъч бгчэх кил-мдж, Лиджин селкниг у, са-рул кегъд, уралан, куч-көл-снэ динлврүр авлж дуудна.

—Амрдг цол ода деерн уга. Таньгъчин тосхлтин көд-лмш минн амрлгынас чинрэн үлү, би амрдган бйэлгэдж-нэв. Декад минн цогц нам ямаран „тосхлтин материалс“ кегдсн нанд медгдхш—цуцр-сн болдж бийм йир аргъхш, —гидж Лидж көгшэ шоглдж келнэ.

Коммунизмн идеяр герл-тгсн, мана советск амтнэ джир-гэлин тускар В. Маяков-скийн: „Зун нас зүүхд—көгшн уга манд...“—гисн угмүд ма-гъд уга унн-чикнъ—Эрднин Лиджин джиргэлин хаалгъ.

Н. БУРУЛОВ.